

זלמן גרדובסקי, "בלב הגיהינום: יומנו של אסיר וממנהיגי מרד הזונדרקומנדו באושוויץ"

תרגם מיידיש וערך אביחי צור,
תל אביב: ידיעות אחרונות, 2011

דרור בונדי

מדרשת עין פרת; מכון כרם - מכון לחינוך הומניסטי-יהודי

זלמן,

אני כותב את הסקירה על ספרך אליך, שכן זהו האופן היחיד שבו יש לה פשר.

ודאי לא תאמין, אבל ספרך, בלב הגיהינום, תורגם סוף סוף לעברית, והוא מונח לו, כך סתם, כספר בין הספרים, בחנויות הספרים בישראל של 2012. תרגומו של אביחי צור מגשר בין היידיש לעברית, מאיר ומוער ומוקף מבואות היסטוריים ואחרית דבר עמוקה, המסייעים למבקש בכך להקל את עיכול הספר. לא כל כתבי היד שהטמנת נמצאו, אבל בפעם הראשונה קובצו יחדיו אלו שהועברו לסובייטים עם אלו שמצא סבו של אביחי, והנה הם מפנים אל הקורא העברי את מילותיך הנוראות למען יבכה בעבורך על יקיריך.

אני שב ותוהה מה היה קורה אלמלא נרצחת בידי הנאצים במהלך מרד אנשי הזונדר־קומנדו שהובלת באושוויץ־בירקנאו, לו היית שורד אחרי ככלות הכול. וכי היית יכול לקום לתחייה לאחר חיי המוות שחיית בתאי הגזים? הלוא אתה עצמך שב וכותב אלינו בספרך שאפילו מי שיקרא אותו לא יוכל לשוב לחיים (וכך תרגם זאת אביחי לעברית):

בוא הנה אלי, אתה, אזרח חופשי של העולם, שחיך בטוחים על ידי מוסר אנושי וקיומך על ידי אחריות החוק [...]. אל תפחד מן הדרך הטרגית הגדולה. אל תפחד מפני התמונות הזוועתיות והאכזריות שיופיעו לפניך לראותן. אל תפחד, לא אראה לך את הסוף לפני ההתחלה, ומעט־מעט תקפא עינך, ל כך יקהה ואזניך יתחרשו. קח עמך מטען מגוון [...]. כיוון שיזדמן לנו לעמוד באמצע ליל הכפור בשדות השוממים, וללוות את אחי האומללים לדרכם האחרונה, לצעדת המוות האחרונה שלהם [...].

אתה, ידיד אהוב, כבר מוכן למסע, אבל בכל זאת אציב לך תנאי אחד: בריך לשלום את אשתך וילדך, כיוון שכשאתה תראה את התמונות הזוועתיות לא תרצה יותר לחיות בעולם, היכן שיכולים להתבצע כאלה מעשים שטניים. בריך לשלום את ידידיך ומכריך [...]. אתה בוודאי תרצה למחוק את שמך ממשפחת האנושות. אתה תתחרט על יום הולדתך.

הבנת אפוא בעצמך את משמעותו המפרקת של חיבורך, המבקש להכניס את קוראיו ל"חדר הלבן" של חווייתו המפורקת של איש הזונדר־קומנדו. "החדר הלבן" - כך קרא דויד גרוסמן לשקיעה החווייתית העמוקה במשמעות השואה בספרו עיין ערך: 'אהבה', ואולי בהתאם למאמרו של פרימו לוי, "האזור האפור", יש לקרוא לחדרך "החדר האפור". שהלוא גרוסמן ביקש לשהות בתודעתו של הנאצי, הרוצח, ואילו אתה מביא אותנו לתוככי החוויה של הקורבן הלא־אנושי ביותר, הקורבן שנכפה לשתף פעולה עם הרוצח.

השורה שהצבת בראש אחד מכתבי היד - "התעניינו במסמך זה, הכולל חומר עשיר להיסטוריון" - לא הכשילה אותי לקרוא את דבריך כעדות היסטורית. כאילו אין עובדות מפורטות למסור לעולם אתה מפנה עמודים שלמים ביומנך - שנכתב מתוך סיכון עצמי חמור - אל הלבנה, ומוחה כנגדה בלריות רבה על שהיא ממשיכה להאיר בעולמנו. גם כאשר אתה מתאר אירוע ממשי אתה מקדיש את עיקר דבריך לעומק החוויה הכרוכה בו ולמשמעותה מפרקת המשמעות.

צדק ד"ר עמוס גולדברג, המתמחה בחקר יומני שואה, באומרו בערב ההשקה של ספרך כי "לא אדם כתב לא־טקסט, המבקש מקוראיו לחדול מלהתקיים", ולכן "אסור לקרוא ספר זה, ואולי מוטב אילו לא היה נכתב".

נפגעת אז בשמך וחשתי שהמילים הללו פוצעות את לבי, אך אתה מבין ודאי שהן תנאי להבנת דבריך. כיצד אפשר עוד לנשום לאחר תיאורך החי למוות הזוועתי שנגלה לעיניכם עם פתיחת דלתות תאי הגזים וליעילות הרבה שבה עקרתם שיני זהב וגזזתם שערות, מספיקים להגניב מבט לאש המאפלת שאליה השלכתם את גופות יקיריכם? כיצד עוד ניתן לאהוב לאחר תיאורך את מעשה היהודיות מצ'כיה במרחב ההפשטה - הנשים היחידות ששהו די זמן באושוויץ כדי ללכת לתאי הגזים בהכרה גמורה - העטות עליכם יחדיו ומבקשות שתפשיטו אותן בפעם האחרונה?

וכיצד עוד אפשר להתפלל לאחר תיאורך את תפילות אנשי הזונדר־קומנדו המניחים תפילין וקוראים תהלים ומשניות בין רצח של אלפי אנשים למשנהו, שעמו הם נכפים לשתף פעולה?

אתה הלוא הבנת בעצמך שבעולמנו התרבותי אין פשר לעירוב שנוצר אצלכם בין חיים למוות ובין רוצח לקורבן - עירוב הממוטט לחלוטין את האופן שבו אנו מגדירים עצמנו כבני אנוש, המפרק לחלוטין כל קונטקסט המעניק משמעות לטקסטים שלנו, קל וחומר ל"טקסט" שלך. אתה הלוא מעיד על עצמך שהגעת למצב לא אנושי שבו איבדת את היכולת לבכות על יקיריך, על אשתך, סוניה־שרה, שכה אהבת, על הורייך ועל משפחתך ועל בני עמך, כולנו:

כל מה שנרשם כאן, אני עצמי, בעצמי חוויתי, ב'16 חודשי ה"עבודה המיוחדת" שלי, ולצערי הצבור, כאבי הספוג, סבלותי הנוראים, לא יכולתי בשל ה"תנאים" לאפשר לבוא לביטוי "אחרת", אלא, לרוע המזל, רק על ידי כתיבה [...]
 אוי! אני, בנם, לא יכול אפילו כעת כאן בגיהינום שלי לבכות כלל, כיוון שאני טובע כל יום בים, ים של דם [...] המוות הקבוע והשיטתי, שכאן הוא החיים היחידים של כל החיים, מחריש מבלבל, מטשטש את תחושותיך. אינך יכול לחוש, להרגיש, אפילו את הסבל הגדול ביותר.

ועדיין - וזה מה שהכה בי בקוראי את ספרך, וזוהי הסיבה לכך שאני מוכרח לכתוב אליך - אתה מתעקש להפנות את יומנך אליי ושב ומכנה אותי ידיד ואפילו אהוב. אין אתה כותב לשם תרפיה עצמית או לשם העדות ההיסטורית. אתה כותב מלב אל לב - כה מאמין בקוראיך, כה מצפה מהם לחוש אהדה לפתוס שלך על אף היעדר כל פשר, ודווקא נוכח היעדר זה ומתוכו. אתה מאמין שנוכל להזדהות עם אובדן האנושיות שלך ובה בעת לבכות במקומך על יקיריך:

כעת יש לי אליך, אתה, מוצא ומדפיס הכתבים האהוב, בקשה פרטית! שתברר, לפי הכתובת המסורה, מי אני! ואז תדרוש אצל קרובי את תמונת משפחתי ואת התמונה שלי עם אשתי. ושיתין בספר את תמונותינו לפי הבנתך. אני רוצה על ידי זה להנציח את שמם האהוב והיקר, שבשבילו אינני יכול כעת אפילו דמעה להעניק! [...] היכול מת לבכות על מת? רק אתה, אזרח "חופשי" זר של העולם, ממך אני מבקש, שתזיל אחריהם דמעה כשתראה את תמונתם לפני עיניך.

זלמן, כתיבך הגיעו אליי וגם תמונתך עם אשתך. אני מתוודה ומבקש את סליחתך על כך שבמהלך הקריאה לא בכיתי עליכם - אולי משום שנותרתי בחוץ ושמה משום שנפלתי פנימה. אבל במהלך ערב ההשקה, כאשר אביחי תיאר את משמעות הבכי שלך עצמך, שאירע לך שם לאחר קבלת השבת - אז חשתי דמעה גם בעיני. תודה לך.

זלמן, פנית אלינו, שם, מלב הגיהינום, לכן אני מרשה לעצמי לכתוב אליך עתה ואף להוסיף כמה מילים בסגנוני הפילוסופי על המקום שבו פגשו אותי דבריך. אני נרגש נוכח מה שדבריך עשויים לחולל בעולמנו הפוסטמודרני. מאז בארת ופוקו חיים כולנו בעולם שבו המחבר מת ובמקומו לא נותר אלא קורא או שיח. והנה, דווקא אתה מפגיש אותנו עם מחבר חי, חי על אף פירוקה של כל משמעות. שהלוא מה הופך אדם לאדם, מחבר למחבר וטקסט לטקסט? וכי זוהי המשמעות? התרבות? לא. הלא־טקסט שלך מפתיע אותנו עם מחבר מסוג חדש, מחבר הפונה אל קוראו על אף היעדר הטקסט והקונטקסט. והנה, לא הטקסט הוא המגדיר מחבר ולא הקונטקסט התרבותי

הוא ההופך אדם לאדם. בלב הגיהינום, בלב תרבות המוות, הצלחת אתה להתעלות ולפנות מלב אל לב. גילית לנו שהפנייה אל האחר, מעבר לאבסורד, היא ההופכת אדם לאנושי. ואני תפילה שבהיענותנו אליך יקום גם הטקסט שלך ויהיה לתורת חיים.

ואולי זה גם פשר פניית הנשים אליכם, שם, במרחב ההפשטה. הן לא ביקשו ריגוש מינימוני של הרגע האחרון כפי שעלול להשתמע. הלוואי בעוברן עירומות על פני הקצינים הנאצים לא חשו כל תחושת אנוש, ורק בפוגשן בכם נייעורו לפתע לקשר בין אישי. אכן, אירוע מפרק כל משמעות, אך הנה, בלב הגיהינום - לב אל לב. ואולי בזכות כך, לאחר שהמשיכו ללכת והגיעו מתוך הכרה גמורה לתאי הגזים הן הצליחו לשיר בצלילות כי "כל עוד בלבב פנימה, נפש יהודי הומיה [...] עוד לא אבדה תקוותנו". הנאצים לא הצליחו למחוק מהן צלם אלוהים שכן הן שרו לאוזניכם, והנה גם אנו שומעים את שירתן.

וכך, כפי שלימד אותי אברהם יהושע השל בספרו להט לאמת, מקור המשמעות אינו בקונטקסט אלא ב"קוניפרסון", והתשובה ל"מות המחבר", ומחבר התנ"ך בכלל, היא תחיית המתים (בתרגום שלי):

החיים בזמננו היו חלום בלהות עבור רבים מאתנו, שלוהה הייתה לאפיזודה חולפת, שמחה לזיוף. מי יכול היה לנשום בזמן שבו האדם היה עסוק ברצח העדות הקדושה לאלוהים שישה מיליון פעמים? ועדיין [...] זוהי המשימה: בלילה האפל ביותר להיות בטוח בשחר, בטוח בכוח להפוך קללה לברכה, ייסורים לשיר [...] ללכת דרך הגיהינום ולהמשיך לתת אמון בטובו של אלוהים [...] כאשר הלב מתפקע מאנחות הכאב של אלוהים, אז אנו נסערים מן המודעות שמעבר לכל האבסורדיות קיימת משמעות, אמת, אהבה [...] הכאב עז כמוות, אכזרי כקבר. אך אולי יהיה זה בקבר, מקום משכנה של האמת, שמתנו שלנו יאיץ במשהו את תחיית המתים.

שלך באהבה,

דרור